Songül ERDOĞAN, Türkiye Türkçesinde Oya ve Dantel El Sanatlarıyla İlgili Söz Varlığı. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2022, ISBN: 978-625-433-79-32.

Doç. Dr. Şaziye DİNÇER BAHADIR*

Bir dilin zenginliği, o dilin söz varlığına mutlaka yansır. Kültürümüzün aynası olan söz varlığının toplandığı başvuru kaynaklarından biri de sözlüklerdir. Sözlükler, sahip olduğumuz kültürel servetimiz olan sözcükleri geçmişten geleceğe taşıyan önemli araçlardır. Sözlük, "Bir dilin (ya da birden çok dilin) sözvarlığını, söyleyiş biçimleriyle, yazılımlarıyla veren, bağımsız biçimbirimleri temel alarak bunların, başka öğelerle kurdukları söz öğeleriyle birlikte anlamlarını değişik kullanımlarını gösteren bir sözvarlığı kitabıdır." (Aksan 2003:75). Yılmaz'a göre ise sözlük, yalnızca dil üzerinde çalışanlar için değil, insan ve toplum bilimleriyle ilgilenen araştırmacılar için de temel bir başvuru kaynağı ve araştırma nesnesidir (2017: 1).

"Genel olarak incelendiğinde, ilk örnekleri kelime listeleri şeklinde görülen sözlüklerin, insan ilişkileri ve iletişimi ile bağlantılı olarak dinî ve eğitim amaçlı faaliyetler başta olmak üzere ticari, kültürel ve sosyal ihtiyaçlardan dolayı hazırlanmasına gerek duyulduğu anlaşılmaktadır." (Kocapınar 2015: 139). Hazırlanma sebebi her ne olursa olsun, farklı ihtiyaçlara cevap veren pek çok sözlük hayatımızda yer etmiştir. Günümüzde pek çok sözlük sanal âleme taşınmışsa da basılı veya basılı olmaksızın hayatımızdaki önemini korumayı sürdürmektedir.

Türk kültüründe farklı bir alanı konu alan, "Türkiye Türkçesinde Oya ve Dantel El Sanatları ile İlgili Söz Varlığı" adlı çalışma da Türk dilinin oya ve dantel sanatları konusundaki zenginliğini ortaya çıkaran bir terim sözlüğüdür. Songül Erdoğan tarafından hazırlanan bu çalışmada, ince örgüler grubunda bulunan oya ve dantel el sanatının Türkiye Türkçesi ve bölge ağızlarındaki söz varlığı esas alınmıştır. Söz varlığı tespit edilirken oya ve dantel el sanatlarıyla ilgili kitaplar, dergiler, lisansüstü tezler taranmış, farklı sahalardan derlemeler yapılmış, bunun yanı sıra sosyal medyadaki örgü ve dantelle ilgili gruplarda paylaşılan farklı yörelerde yapılan el emeği ürünler ve bu paylaşımlarda kullanılan sözcüklerden faydalanılmıştır.

Yazar çalışmanın hazırlanma sebebi olarak bu el sanatlarıyla ilgili dilcilik alanında yayınlanmış bir iki makale ve sempozyum bildirisi dışında toplu bir çalışmanın olmamasını gösterir. Oya ve dantel el sanatlarıyla ilgili olan renk, teknik, kumaş, ölçü, malzeme, ürünün saklama koşulları, temizliği ve bakımı, ürünlere verilen adlar, bu sanatlarla ilgili ortaya çıkmış deyim ve diğer söz varlığı çalışmanın kapsamını oluşturmuştur.

"Sözlük yazarları sözlüklerini yazmaya başladıklarında ellerinin altında birçok sözlük bulunur. Yazarlar, sözlük birimlerin oluşturulmasında birçok farklı sözlükten "alıntı" yaparak yararlanabilirler. Sözlüklerdeki sözlük birimler, metnin kapalı, değişmez, benzersiz olmadığının en açık göstergelerinden biri olan metinler arası ilişkilere işaret etmektedir. Sözlüklerin yapısı ve içeriği dikkatle incelendiğinde, kendisinden önceki sözlüklerden izler taşıdığı görülecektir." (Dinçer 2011:37-38). Çalışma, bu yönüyle ele alındığında, daha sonra yapılacak çalışmalara kaynaklık edecek olan "ilk çalışma" olma özelliği taşır.

* Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kırşehir/Türkiye, saziyedincer35@gmail.com, Kırşehir, ORCID ID: 0000-0002-8927-2672.

Çalışmada oya ve dantel el sanatları birlikte değerlendirilmiştir. Yazar buna sebep olarak bazı oyaların kenar danteli olarak kullanılmasını, iğne tığ oyalarında benzer tekniklerin yer almasını, aralarındaki farkı gösteren kesin sınırların olmamasını ve ortak yönlerinin ayrışan yönlerinden fazla olmamasını göstermiştir.

Yazar, araştırma sahası, amaç ve yöntem başlığı adı altında öncelikle çalışmanın amacına yer vermiştir. Söz konusu çalışmanın amacını, "Türkiye Türkçesi yazı dilinde ve ağızlar sahasında yer alan oya ve dantel sanatına yönelik söz varlığını ortaya çıkarmak, Türk dilinin sandıklarda kalmış kelimelerini literatüre kazandırmak" şeklinde ifade etmiştir (s. 3). Daha sonra bugüne dek yayınlanmış olan sözlükler -gerek Zanaat Terimleri Sözlüğü, gerek Türkçe Sözlük, gerekse çeşitli ağız sözlükleri- ve ağız çalışmalarında oya ve dantel el sanatları ile ilgili söz varlığına ne derece yer verildiğini açıklamıştır. Yazar, mesela Derleme Sözlüğü'nde oya ile ilgili "eğdirme ve mazı oyası" dışında herhangi bir madde başına yer verilmediği gibi dantelle ilgili olarak da "tentene" sözcüğünün dışında dantelle ilgili herhangi bir söz varlığına rastlanmadığını belirtmiştir. Çalışmanın yöntem kısmında ise sözlükte yer alan madde başlarının nasıl oluşturulduğu açıklanmıştır.

Araştırma sahası, amaç ve yöntem açıklamasının ardından çalışmada kullanılan şehir kısaltmaları ve genel kısaltmalar verilmiştir. Kısaltmalarda Türk Dil Kurumunun Yazım Kılavuzu esas alınmıştır. Aynı zamanda taranan çalışmaların da kısaltmalarına yer verilmiştir. Kısaltmaların ardından kaynak bilgisine geçilmiş, kaynaklar başlığı adı altında; taranan çalışmalarla ilgili kaynaklar, genel kaynaklar, internet kaynakları ve sözlü kaynaklar okuyucuların dikkatine sunulmuştur. Kaynaklar verildikten sonra ise çalışmaya adını veren ve çalışmanın gövdesini oluşturan söz varlığı bölümüne geçilmiştir.

Çalışmada, genel olarak yer verilen sözcüklerin açıklaması yapılırken söz konusu oya ya da dantelin adı ile nesne arasındaki bağlantı esas alınmıştır. Örnek: sarhoşbacağı: Kıvrımlar şeklinde ilerleyen, boncuklu ve boncuksuz şekilleri olan düz bir oya örneği (Kü., Sk., Sm.) (SGO, SVO, TOK1). (s. 106)

Bazı madde başlarında benzerlik ilgisine ek olarak sözcüğün taşıdığı anlamdan yararlanılmıştır. Örnek: horozibiği: İğne oyalarında kullanılan horozibiğine benzeyen, evde erkeğin sözünün geçtiği mesajını içeren bir ara çeşidi, horozdıdığı (KO) (s. 68)

Çalışmada oluşturulan madde başları tanımlanırken taranan kaynak eserde yer alan görsel dikkate alınarak açıklama yapılmıştır. Aynı görsel başka bir bölgede farklı isimle adlandırılıyorsa diğer yöredeki adlandırmasına da yer verilmiştir. Örnek: fisil: bk. fiskil (Ba.) (BGO, OÖT). fisilti: bk. piko (Bo.) (BMO). fiskil: Oyanın kenar kısımlarında süsleme amacıyla yapılan pimpirim, çipi, piko, zilif (AEO, KİBO, KO, TES). (s. 61-62)

El sanatlarını oluşturmadaki teknikler yöreden yöreye değişeceği için söz konusu oya ya da danteli oluşturma teknikleri açıklanırken o alanda yaygın olan sözcüğün açıklamasına yer verilmiş, diğer karşılıkları da ayrıca belirtilmiştir. Örnek: dut: bk. kök (Ba.)(BGO). (s. 56) kök: Ana motifin yemeni üzerine tutturulduğu genellikle üçgen biçiminde olan kısım, dağ, kaya, kale, dut (Bo., Ks.) (BMO, KO, TES). (s. 86)

Kişi adları ile kurulan tamlamalardan oluşan motif ve örnek adlarında; kişi adı ve soyadı büyük harfle yazılmış, eklenen sözcük ise küçük harfle yazılmıştır. Örnek: Zeki Müren göbeği: 1. Yuvarlak bir göbek etrafına boncuk dizilerek oluşturulmuş bir tığ oyası örneği (Kn.) (ABO, KYO, TOK1), 2. Bademe benzeyen bir iğne oyası (Bo.) (TOK2). (s. 128)

Çalışmada bu el sanatlarının uygulandığı yapıldığı kumaş çeşitlerini, yapım sırasında kullanılan araç gereçleri, güzel görünmesi için yapılan ütüleme tekniklerini, ip çeşitlerini ve bunlarla ilgili kavramları da görmek mümkündür. Örnek: birman: Kenarlarına el işi yapılan parlak dökümlü ince kumaş. (s. 40) jelatin kola: İğne oyasındaki çiçeklerin

ve yaprakların dik durmasını sağlamak için kullanılan bir tür kimyasal madde (AİO) floş ip: Oya örmekte kullanılan naylon ip (EO. (s. 62)

Söz varlığı bölümünün sonunda okuyucuların sözlükten daha fazla faydalanabilmesi için çalışma, görsel malzeme niteliğindeki 90 fotoğrafla tamamlanmıştır. Örnek: rüzgârgülü: Tığla veya iğne ile yapılabilen, rüzgârgülüne benzeyen bir oya (Br.) (DK)(bk. fotoğraf 69). (s. 144)

"Sözlük çalışmaları büyük bir özveri ve özen gerektiren çalışmalardır. Zamanla ortaya çıkan değişiklikleri belirtmek ve yeni sözcükleri eklemek gerektiğinden düzenli bir çalışma ister. Bu hâliyle sözlüklere açık yapıtlar da diyebiliriz. Sözlükler, okurları ile devamlı etkileşim hâlindedirler, eskirler fakat kaybolmazlar." (Dinçer Bahadır 2021:66). Yazarın uzun yıllar sahada yaptığı derleme ve taramaların sonucunda oluşturmuş olduğu bu çalışma, daha önce oya ve dantel el sanatlarıyla ilgili müstakil bir söz varlığı çalışmasının olmaması yönüyle oldukça önemlidir. "Günümüzde bilgi alabildiğine hızlı dolaşıma girmekte, kolayca eskiyip yerini yenisine bırakabilmektedir. Tabii bu durum okur için kaygı vericidir, okur ayağını sağlam basabileceği bir zemin bulmaya çalışır. Belki de zamanımızda en talihli sözlükler okurun bu kaygısını paylaşan sözlüklerdir." (Dinçer Bahadır 2021:67). Bu çalışmayla birlikte çoğu zaman ve yerde sandıklara saklanmış olan oya ve dantel el sanatlarıyla ilgili söz varlığı kayıt altına alınmış ve bu alanda biz okurlar için sağlam bir zemin oluşturulmuştur.

Çalışmada oya ve dantelin sadece bir el sanatı olmayıp modadan spora, psikolojiden sosyolojiye, halk biliminden siyasete insanı ilgilendiren birçok alanla iç içe olduğu yazar tarafından tespit edilmiştir. Öyle ki pek çok siyasetçinin adından hareketle motifler adlandırılmıştır. Örneğin Celal Bayar'ın hem adı hem de gözlükleri motiflere ilham kaynağı olmuştur. Her ne kadar ilk bakışta fark etmesek de renklerin, motiflerin, kullanılan tekniklerin ve kullanıldığı alanların bir sembol niteliği taşıdığı görülür. Oya ve dantellerle ilgili söz varlığına bakmak, aslında kapalı sandığımız bu dünyanın ne denli hayatın içinde olduğunu bize gösterir. Zihindeki modeli parmağa hükmederek ipe yansıtmak elbette bir maharettir. Bu zenginliğin söz varlığına dönüşmesi ve bunun çoğunu kadınların yapması ayrıca bir güzelliktir.

Söz varlığı ortaya çıkarılırken alan araştırmasının sağladığı verilerden yararlanılmıştır. Böylece kültürel zenginlik ile insan yaratıcılığının boyutları kitabın içeriğine dahil olmuştur. Sosyal bilimlerin farklı sahalarının, farklı disiplinlerinin birbiriyle nasılda iç içe geçtiğinin somut örneğini çalışmada görmek mümkündür. Dil bilimci söz varlığını incelerken, kültürel mirasın belli yönlerini yansıtmış, halk âdetleriyle hemhâl olmuştur. Böylelikle elde edilen malzeme, halk bilimciler için de bir başvuru kaynağı olarak değerlendirilebilir. Alanımızda daha sonra yapılacak olan çalışmalara kaynaklık edecek olan bu eserin Türklük bilimine katkı sağlamasını dileriz.

KAYNAKÇA

Aksan, Doğan. *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. C. III, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2003.

Dinçer, Şaziye. "Sözlükbirimlerin Oluşturulmasına Metinlerarası İlişkiler Bağlamında Bir Bakış Denemesi". *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*. S. 4 (Yaz 2011): 31-39.

Dinçer Bahadır, Şaziye. "Sözlüğün Ruhu (Sözlüğün Ne Olduğu Üzerine Kısa Bir Deneme), *Diyalektolog Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. S. 27 (2021): 61-69.

Erdoğan, Songül. *Türkiye Türkçesinde Oya ve Dantel El Sanatlarıyla İlgili Söz Varlığı*. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2022.

Kocapınar, Pelin. "Sözlüklerin Ortaya Çıkışıyla İlgili Teoriler Üzerine Bir Değerlendirme". *Gazi Türkiyat*, S.16 (Bahar 2015): 129-141.

Yılmaz, Engin. *Sözlük Bilimi Üzerine Araştırmalar*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2017.